

POSTANOWIENIE

2 lipca 2024 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN Jacek Grela (przewodniczący)

SSN Adam Doliwa

SSN Krzysztof Grzesiowski (sprawozdawca)

na posiedzeniu niejawnym 2 lipca 2024 r. w Warszawie

w sprawie z wniosku A. R.

z udziałem C. C.

o wykreślenie wpisu,

na skutek przedstawienia przez Sąd Rejonowy w Głubczycach

postanowieniem z 5 stycznia 2024 r., Kw [...],

zagadnienia prawnego:

"Czy wyrok o zamianie prawa dożywocia na dożywotnią rentę stanowi podstawę do wykreślenia z działu III księgi wieczystej prawa dożywocia?"

odmawia podjęcia uchwały.

Adam Doliwa Jacek Grela Krzysztof Grzesiowski

[SOP]

UZASADNIENIE

1. Przedstawione Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne powstało w ramach postępowania przed Sądem Rejonowym w Głubczycach, w sprawie z wniosku A.R. z udziałem C.C. o wykreślenie wpisu w księdze wieczystej.

2. Wnioskodawczyni domagała się wykreślenia z działu III księgi wieczystej nr [...] prawa dożywocia. Do wniosku załączono odpis prawomocnego wyroku Sądu Rejonowego w Głubczycach z 25 listopada 2021 r. w sprawie I C 163/20, w którym Sąd zamienił umowę dożywocia na rentę.

3. W dniu 13 listopada 2023 r. Referendarz Sądowy Sądu Rejonowego w Głubczycach uwzględnił wniosek i wykreślił z działu III księgi wieczystej prawo dożywocia wpisane na rzecz B.P. i C.C. W ustawowym terminie skargę na powyższy wpis wniósł uczestnik postępowania C.C.

4. Sąd Rejonowy rozpoznający skargę powziął wątpliwość co do wpływu wyroku zmieniającego wszystkie uprawnienia z umowy dożywocia na dożywotnią rentę na istnienie prawa osobistego ujawnionego w księdze wieczystej. Uznał, że jednoznacznych wniosków w tej mierze nie można wywieść z obowiązujących przepisów, w tym zwłaszcza z regulującego kwestię zmiany uprawnień objętych treścią prawa dożywocia przepisu art. 913 k.c.

5. Przybliżając warianty rozstrzygnięcia powyższego problemu Sąd Rejonowy zaprezentował stanowiska doktryny w tej kwestii, stwierdzając, że literaturze przeważa pogląd, według którego zamiana części albo wszystkich uprawnień objętych treścią prawa dożywocia nie skutkuje wygaśnięciem prawa dożywocia, lecz jedynie zmianą jego treści.

6. W ocenie sądu, w związku z powołanym wyrokiem wpis w księdze wieczystej jest nieaktualny i jako taki podlega wykreśleniu. Jednakże umowa dożywocia nie została rozwiązana, a w przypadku gdyby renta, podobnie jak prawo dożywocia, miała obciążać każdego właściciela nieruchomości, zasadne byłoby jej ujawnienie w księdze wieczystej. Niemniej jednak zdaniem sądu wymagany byłby wówczas odpowiedni wpis roszczenia, o którym mowa w art. 16 ust. 1 u.k.w.h., a nie utrzymywanie dotychczasowego nieaktualnego wpisu prawa osobistego. Utrzymanie w księdze wieczystej wpisu prawa dożywocia nie zabezpiecza, w ocenie Sądu, zamienionych świadczeń rentowych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

7. Zgodnie z art. 390 § 1 zdanie pierwsze k.p.c., jeżeli przy rozpoznawaniu apelacji powstanie zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości, sąd może

przedstawić je do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu, odraczając rozpoznanie sprawy.

8. W orzecznictwie Sądu Najwyższego utrwalił się pogląd, zgodnie z którym podjęcie uchwały rozstrzygającej zagadnienie prawne stanowi – ze względu na jej wiążący charakter (art. 390 § 2 k.p.c.) – wyjątek od zasady samodzielnego rozstrzygania sprawy przez sąd właściwy. Z tego względu wskazuje się na potrzebę ścisłej wykładni przesłanek stosowania art. 390 k.p.c. (zob. m.in. uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 30 marca 1999 r., III CZP 62/98 oraz postanowienia Sądu Najwyższego: z 19 listopada 2008 r., III CZP 21/08; z 29 października 2009 r., III CZP 79/09 i z 12 stycznia 2010 r., III CZP 106/09). Podkreśla się przy tym, że przedmiotem zagadnienia prawnego może być jedynie taka poważna wątpliwość prawna, której wyjaśnienie w formie uchwały jest niezbędne do rozstrzygnięcia sprawy przez sąd drugiej instancji. Sąd ten powinien zatem szczegółowo wyjaśnić, na czym polegają jego wątpliwości i dlaczego uważa je za poważne; obowiązany jest również wykazać, że wątpliwości te pozostają w związku przyczynowym z rozstrzygnięciem środka odwoławczego.

9. Wykładni przepisów prawnych leżących u podłoża wątpliwości ujętych w zagadnieniu prawnym i oceny jej znaczenia dla rozpoznawania środka odwoławczego, powinien dokonać w pierwszej kolejności sąd przedstawiający zagadnienie prawne. W przeciwnym razie, skutkiem rozstrzygnięcia przedstawionego zagadnienia prawnego przez Sąd Najwyższy byłoby narzucenie sądowi drugiej instancji wykładni określonych przepisów, co do których sąd ten nie wyraził żadnego stanowiska, co prowadziłoby do nieuzasadnionego rozszerzenia wyłomu, jaką instytucja pytań prawnych czyni w odniesieniu do zasady podlegania sędziom tylko Konstytucji i ustawom. Instytucja zagadnień prawnych nie może być wykorzystywana do przerzucenia na Sąd Najwyższy decyzji jurysdykcyjnej obciążającej sąd orzekający. Warunki takie nie zostają spełnione, jeżeli przedstawione zagadnienie prawne w istocie nie odzwierciedla poważnych wątpliwości a jego rozstrzygnięcie ma jedynie legitymizować pogląd sądu drugiej instancji.

10. Przystępując do rozpoznania przedstawionego zagadnienia prawnego, Sąd Najwyższy był zobowiązany w pierwszej kolejności zbadać, czy zostały spełnione formalnoprawne wymagania przedstawienia zagadnienia prawnego, a w konsekwencji, czy zaistniały przesłanki do podjęcia uchwały.

11. Zgodnie z art. 390 § 1 k.p.c. sąd może przedstawić zagadnienie prawne Sądowi Najwyższemu „przy rozpoznawaniu apelacji”. W orzecznictwie przyjmuje się, że kompetencja do wystąpienia z pytaniem prawnym przysługuje sądowi rozpoznającemu środek zaskarżenia, do którego – co najmniej odpowiednio – stosuje się przepisy o apelacji, w tym – art. 390 k.p.c. (zob. postanowienia Sądu Najwyższego: z 7 listopada 2006 r., III CZP 77/06; z 5 czerwca 2009 r., I UZP 1/09; z 11 maja 2000 r., III ZP 10/00; z 24 stycznia 2023 r., III CZP 131/22).

12. W niniejszej sprawie sąd przedstawiający zagadnienie prawne Sądowi Najwyższemu wskazał, że do skargi na orzeczenie sędziego sądowego w postępowaniu nieprocesowym, w tym wieczystoksięgowym, na podstawie art. 13 § 2 k.p.c. zastosowanie znajdują odpowiednio przepisy o procesie, w tym art. 398²²-398²⁴ k.p.c. Według sądu przedstawiającego zagadnienie prawne w oparciu o ostatni z wymienionych przepisów, w powiązaniu z art. 397 § 3 k.p.c. i art. 390 § 1 k.p.c., sąd ten był uprawniony do przedstawienia zagadnienia prawnego.

13. W orzecznictwie Sądu Najwyższego zaaprobowano występowanie z pytaniem prawnym przez sąd, który rozpoznając skargę na orzeczenie sędziego sądowego działa jako sąd drugiej instancji (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 11 kwietnia 2013 r., III CZP 3/13 oraz postanowienie Sądu Najwyższego z 8 listopada 2006 r., III CZP 104/06). Zwrócono przy tym w szczególności uwagę, że od postanowień sądu nie służy wówczas dalszy (zwyczajny) środek odwoławczy, a zbliżona pozycja sądu rozpoznającego skargę i sądu rozpoznającego zwyczajne środki zaskarżenia przemawia za stosowaniem art. 390 k.p.c.

14. W przypadku skargi na wpis w księdze wieczystej sytuacja jest jednak odmienna. Pozycja sądu rozpoznającego skargę odpowiada pozycji sądu pierwszej instancji i od jego rozstrzygnięć przysługują zwyczajne środki zaskarżenia. W związku z tym rozstrzygnięcie ewentualnych wątpliwości prawnych powziętych

przez ten sąd nie ma charakteru definitywnego, podlegając kontroli instancyjnej. W konsekwencji zróżnicowany musi być również zakres „odpowiedniego” sięgania do przepisów o zażaleniu i apelacji (art. 397 § 3 w zw. z art. 398²⁴ k.p.c.) uwzględniający odmienne pozycje sądu i założenia co do pytań prawnych jako instytucji nakierowanej na wsparcie orzecznicze przy rozpoznawaniu środka odwoławczego, gdy nie istnieje dalsza możliwość korzystania ze zwyczajnych środków odwoławczych. Wsparcie orzecznicze ze strony Sądu Najwyższego bowiem ma na celu eliminację ewentualnych wadliwości w zakresie stosowania prawa mających swoje źródło w dostrzeganych przez sąd niejasnościach interpretacyjnych, których to wadliwości nie można będzie skorygować w ramach kontroli instancyjnej orzeczenia, przy wykorzystaniu zwyczajnych środków zaskarżenia. Takich założeń nie spełnia sytuacja, gdy sąd bada sprawę, będącą przedmiotem dotychczasowego rozstrzygnięcia przez referendarza jako sąd pierwszej instancji.

15. Przedstawienie Sądowi Najwyższemu pytania prawnego jest więc instytucją postępowania apelacyjnego. Z wnioskiem o rozstrzygnięcie zagadnienia prawnego w trybie art. 390 § 1 k.p.c. nie może zatem wystąpić do Sądu Najwyższego sąd rejonowy orzekający jako sąd pierwszej instancji. Zważywszy na to Sąd Najwyższy postanowił odmówić podjęcia uchwały (art. 390 § 1 k.p.c.).

16. W tym stanie rzeczy, jedynie ubocznie należy wskazać, że kwestia skutków zmiany prawa dożywocia na dożywotnią rentę (art. 913 i 914 k.c.) nie była dotychczas przedmiotem wypowiedzi Sądu Najwyższego. Została natomiast szeroko omówiona w doktrynie. Zgodnie z przeważającym poglądem, do którego Sąd Najwyższy się przychylił, zamiana części albo wszystkich uprawnień objętych treścią prawa dożywocia na rentę nie skutkuje wygaśnięciem prawa dożywocia, lecz jedynie zmianą jego treści i to pomimo brzmienia art. 913 § 1 i art. 914 k.c., w których ustawodawca wyraźnie stanowi o zamianie prawa dożywocia na rentę, a nie o zmianie prawa dożywocia.

17. Za przyjęciem powyższego poglądu przemawiają przede wszystkim argumenty natury słusznościowej mające na celu wzmocnienie ochrony dożywotnika. W ocenie Sądu Najwyższego stosowanie przepisów art. 913 i 914 k.c.

nie powinno bowiem prowadzić do osłabienia tej ochrony, co miałoby miejsce przy przyjęciu poglądu, że zamiana całości lub części prawa dożywocia na rentę powoduje wygaśnięcie prawa dożywocia w całości albo w odpowiednim zakresie. W takim bowiem przypadku prawo do renty powstałe w wyniku zamiany dożywocia nie podlegałoby szczególnej ochronie o jakiej mowa w art. 1000 § 3 k.p.c.

18. Za poglądem tym przemawia również wykładnia systemowa i funkcjonalna. W świetle art. 908 § 1 k.c. dopuszczalne jest nałożenie w umowie o dożywocie na nabywcę nieruchomości obowiązku spełniania pieniężnych lub niepieniężnych świadczeń okresowych. Oznacza to, że prawo dożywocia może treściowo obejmować uprawnienie do żądania spełniania okresowych świadczeń pieniężnych.

19. Ponadto powyższy pogląd znajduje pośrednio potwierdzenie w treści przepisów regulujących postępowanie zabezpieczające w Kodeksie postępowania cywilnego. Artykuł 753 § 2 k.p.c. w jego brzmieniu obowiązującym od 1 października 1990 roku do 5 lutego 2005 roku odnosił się do zabezpieczenia roszczeń o zamianę uprawnień objętych treścią dożywocia na dożywotnią rentę. Natomiast w art. 753¹ § 1 pkt 1 k.p.c. obowiązującym od 5 lutego 2005 roku ustawodawca uregulował już w sposób szczególny zabezpieczenie roszczenia o zmianę uprawnień objętych treścią dożywocia na dożywotnią rentę.

20. W związku z powyższym w ocenie Sądu Najwyższego renta zasądzana na podstawie art. 913 § 1 lub art. 914 k.c. jest elementem istniejącego prawa dożywocia. Stąd też wyrok o zamianie prawa dożywocia na dożywotnią rentę nie stanowi podstawy do wykreślenia z działu III księgi wieczystej prawa dożywocia, ponieważ zamiana na rentę części albo całości uprawnień składających się na dożywocie nie powoduje wygaśnięcia tego prawa, a jedynie zmianę treści prawa dożywocia.

Adam Doliwa

Jacek Grela

Krzysztof Grzesiowski

(G.N.-J.)

